

*Lisbeth Matzer, Herrschaftssicherung
im »Grenzland«. Nationalsozialistische
Jugendmobilisierung im besetzten
Slowenien (1941–1945), Brill/Ferdinand
Schöningh, Paderborn 2021, 462 strani*

Nedavno je v knjižni obliki izšla študija mlade nemške zgodovinarke dr. Lisbeth Matzer z naslovom, ki bi ga v slovenščino prevedli *Zagotavljanje oblasti v »(ob)mejni deželi«*. *Nacistična mobilizacija mladine v zasedeni Sloveniji (1941–1945)*. Izšla je kot 11. zvezek zbirke *Nationalsozialistische »Volksgemeinschaft« – Studien zu Konstruktion, gesellschaftlicher Wirkungsmacht und Erinnerung*¹ pri založbi Brill/Ferdinand Schöningh.

Pričujoča študija je za slovenski prostor pomembna, ker prvič doslej celovito in večplastno prikaže delovanje mladinskih organizacij nemškega okupatorja na celotnem nemškem zasedenem ozemlju Slovenije, hkrati pa gre tudi za eno redkih del kakega tujega zgodovinarja/-ke, ki ne izhaja neposredno iz zamejstva ali slovenske diaspore po svetu, a se ukvarja z zgodovinskim dogajanjem na območju Slovenije.

1 Nacionalsocialistična »ljudska skupnost« – študije nastanka, družbenega vplivanja in spominjanja.

Dodatna vrednost študije ni samo v tem, da temelji na »neposredni« uporabi velikega števila arhivskih virov, temveč služi kot odlična primerjava procesov, ki so se dogajali med drugo svetovno vojno na Slovenskem, tj. na skrajnem južnem območju oz. »periferiji« Tretjega rajha, s tistimi na drugih njegovih območjih ali v samem »centru«. In kot ugotavlja avtorica študije, je prav v obmejnih območjih, natančneje na območju po Nemcih zasedene Slovenije, najti določene pojave, ki so dajali procesom, te so v osrednjem delu Rajha imeli za del »politično-ideološkega« naboja, veliko bolj ali celo pretežno »(veliko)nemško-nacionalni« značaj.

Avtorica knjige dr. Lisbeth Matzer je bila med letoma 2017 in 2020 doktorska študentka Filozofske fakultete Univerze v Kölnu, na kateri je doktorirala, od jeseni 2020 je postdoktorska akademska svetnica na Ludvik-Maksimilijanovi univerzi v Münchnu, kjer na Oddelku za novejšo zgodovino predava evropsko zgodovino. Teme njenega raziskovanja so evropska zgodovina 20. in 21. stoletja, zlasti zgodovina evropskih obmejnih prostorov, transformacija in prenos kolektivne zavesti, ideologij in naracije; nacizem, fašizem, avtoritarnost, nacionalizem v regionalni in primerjalni perspektivi; zgodovina mladostništva in otroštva, procesi in prakse organiziranja mladih ter historično raziskovanje izobraževanja in zgodovina izobraževanja med 19. in 21. stoletjem.

Pri obravnavanem delu gre za nekoliko predelano istoimensko objavo doktorske disertacije, ki jo je dr. Lisbeth Matzer zagovarjala na Univerzi v Kölnu leta 2020. Zanj je avtorica istega leta dobila tudi nagrado Herberta Steinerja, ki jo od leta 2004 podeljujeta Dokumentacijski arhiv avstrijskega odpora in Mednarodna konferenca za delavsko

in socialno zgodovino² tistim raziskovalcem, ki se v nemškem ali angleškem jeziku »ukvarjajo s temami odpora, preganjanja ali eksila v času nacizma in fašizma bodisi z zgodovino delavskega gibanja«.

Knjiga je vsebinsko razdeljena na šest tematskih poglavij. V uvodnem poglavju avtorica obravnava nacistične mladinske organizacije, njihovo vlogo pri utrjevanju nemštva v t. i. »obmejnih deželah« oz. »periferiji« ter vprašanje mobilizacije mladine v kontekstu okupacije, ukvarja pa se tudi s teoretsko-metodološkim pristopom svoje študije in viri, ki jih je uporabila pri raziskovanju. Drugo poglavje predstavi nemške nacionalne načrte in programe v jugovzhodni Evropi s posebnim ozirom na slovensko narodno ozemlje do druge svetovne vojne. Tretje poglavje prinaša pregled nemške okupacije Gorenjske in Spodnje Štajerske leta 1941 ter vzpostavitev »vsenemških« nacističnih mladinskih organizacij na tem območju. Četrto poglavje daje pogled na medsebojno sodelovanje ali konkurenco med različnimi deležniki nosilcev germanizacije na obravnavanem območju: Hitlerjugenda (v nadaljevanju HJ), šole in posameznikov, ki so sestavljali šolsko osebje. Obenem tudi prikaže razmerje med HJ in državno (rajhovsko) študentsko organizacijo, državno delovno službo (*Reicharbeitsdienst*) in Nemško delavsko fronto (*Deutsche Arbeitsfront*). Peto poglavje se ukvarja s samim izvajanjem poslanstva teh organizacij, tj. mobilizacijo »nemške krvi« oz. utrjevanjem in širjenjem »nemštva« na tem območju. Šesto poglavje pa prikazuje, kako so osebne vzpodbude, kot so motivacija, kazni in prisila, spodbujale ali zavirale delovanje posameznika in skupine znotraj obravnavanih nacistično-germanizacijskih mladinskih organizacij.

2 *Dokumentationsarchivs des österreichischen Widerstandes* (DÖW) in *International Conference of Labour and Social History* (ITH).

Pet poglavij v knjigi se torej posveča osrednji temi nacistične mobilizacije mladine in iz tega izhajajočim poskusom nacističnega zagotavljanja in ohranjanja oblasti v nemško-nacionalnem smislu bojujoči se »obmejni deželi«. Avtoričine ugotovitve bi lahko strnili v naslednje poudarke.

V začetku aprila 1941 je kot posledico vojnega pohoda nemške vojske na Balkan Tretji rajh na ozemlju današnje Slovenije – na svojem okupacijskem ozemlju – ustvaril dve administrativno-upravni coni: območje civilne uprave za Gorenjsko (z delom slovenske Koroške) in Štajersko. S stališča teh dveh pokrajin (*Gau*) je nacistična uprava odtlej prikazovala in izgrajevala obe okupirani administrativni ozemlji kot vrnjeni v objem njunih matičnih zgodovinskih dežel. Tako sta poleg številnih drugih nacističnih instanc tudi regionalni vodstvi koroškega oz. štajerskega HJ z *de facto* priključitvijo skušali izkoristiti svoj prispevek h germanizaciji za izgraditev lastnega čezmejnega vpliva. Zato se raziskovalno delo v tem kontekstu posveča – temelječ na ideološki kontroli otrok in mladine izoblikovanih predstavah o nemški nadvladi – prek meje segajoči mobilizaciji mladine v nemškem delu zasedene medvojne Slovenije.

Ta perspektiva omogoča prek metodičnega vrednotenja nacizma, historične raziskave otrok in mladine ter interdisciplinarno razdelane t. i. »borderland«³ študije tako globlje razumevanje nacističnega okupacijskega sistema in družbe na splošno kakor tudi specifične oblastno-politične interese »ostmarkovskih« nacistov/-tk. Ob tem delo vzporedno skicira razvoj nacistične zasedbe in prek te vezanega načina delovanja ter programov štajerske in koroške HJ. Ugotavljanje, posredovanje in pripisovanje specifične »nemške« pripadnosti, ki so jih izvajale nacistične oblasti, ni določalo samo vsakdanjika

3 Študija obmejnega prostora.

lokalnega prebivalstva, ampak je slonelo na s tem povezanimi obljubami po družbenem dvigu tudi pri vseh mobilizacijskih prizadevanjih v povezavi z mladino.

Že v prvih tednih okupacije so pooblastili in na teren poslali strokovnjake/-inje mladinskega odseka nemške nacionalne ali nacistične organizacije *Grenzland* z načrti za ustanovitev nacističnih mladinskih organizacij v zasedenih pokrajinah, pri čemer ideološki in praktični temelji za angažma segajo deloma v 19. stoletje in različne začetke »grenzlandovega« aktivizma na Koroškem in Štajerskem.

Prek kombinacije biografskih in institucionalno zgodovinskih virov se v omenjeni študiji slika tudi večstranska prepletenost nacistične mobilizacije mladine z regionalno nemško nacionalno usmeritvijo in tudi različne prakse pripisovanja »nemškosti« v nacističnem okupacijskem kontekstu. Pri tem sta bila vloga in način organiziranja mladine razširjena s praktičnim in simboličnim posedovanjem prostora. V tem okviru so bili med drugim v študiji raziskani izvedbeni procesi prepoznavanja, izgradnje in fleksibilizacije »nemške« pripadnosti kot mehanizma, ki je na mladino deloval mobilizacijsko. Prakse pripisovanja »nemškosti« od zunaj in od zgoraj – npr. pri izboru vodij HJ – so šle z roko v roki s poskusi, da bi lokalno mladino spomnili na njihovo domnevno »krvno« pripadnost in bi jo prek nacističnih mladinskih organizacij ustrezno ponovno germanizirali.

Oblike delovanja so bile potem na terenu zelo odvisne od individualnih motivov in področij delovanja posameznih akterjev, ki so osvetljeni z vidika institucionalnega razmerja konkurence in sodelovanja znotraj nacističnega oblastnega aparata. Različne izkušnje nemške nacionalne ali nacionalsocialistične mobilizacije mladine primarno iz Koroške ali Štajerske izvirajočih protagonistov so pri tem določali ter vplivali na strateški in praktični način postopanja

oz. delovanja na okupiranih področjih Gorenjske in Spodnje Štajerske. Med drugimi je ta »predzgodovina« vplivala tudi na propagandno in motivacijsko predstavo, da lahko le s ponovnim ponemčenjem mladine dolgoročno zagotovijo nacistično prevlado na zasedenem ozemlju. Iz repertoarja HJ izvirajoči aktivnosti in programi, pa tudi uporaba sredstev sankcioniranja so bili seveda za osvojitev tega cilja vseskozi prilagojeni še vsakokratnim lokalnim razmeram (intenzivnost partizanskega odpora, jezikovno znanje nemščine mladine v določenem kraju, sprejetost nemškega vodstvenega osebja HJ itd.). Na splošno je bila, po ugotovitvah študije, na Gorenjskem (ki je upravno spadala pod Koroško) toleranca do uporabe slovenščine v definiciji »nemškosti« mnogo večja, kot je bila na Spodnjem Štajerskem.

Na koncu je avtorica predstavila tudi različne vire, na katerih sloni njena študija. Če se osredinimo zgolj na arhivske, ugotovimo, da je uporabila številne vire v avstrijskih in slovenskih arhivih. Med slovenskimi arhivi je pregledala tovrstno gradivo, ki se hrani v Arhivu Republike Slovenije, Pokrajinskem arhivu Maribor, Zgodovinskem arhivu Celje, Muzeju novejše zgodovine Celje, Muzeju novejše zgodovine Slovenije, Knjižnici Inštituta za novejšo zgodovino, med avstrijskimi arhivi pa poleg Avstrijskega državnega arhiva in Avstrijske narodne knjižnice tudi deželne arhive nekaterih avstrijskih zveznih dežel (npr. koroški, štajerski, tirolski, vorarlberški) in še nekaj drugih. Avtorica je med literaturo ravno tako uporabila slovenske ali v nemščino prevedene monografije in članke nekaterih slovenskih zgodovinarjev, ki so se oz. se še ukvarjajo s slovensko medvojno problematiko (med drugimi Toneta Ferenca, Mitje Ferenca, Monike Kokalj Kočevar, Tamare Griesser Pečar, Marjana Linasija, Ivana Križnarja, Boža Repeta, Bojana Godeše, Franceta M. Dolinarja, Toneta Kregarja itd.).

Študija je objavljena v nemškem jeziku, zaradi svoje pomembnosti za slovenski prostor pa bi bilo koristno, da bi čim prej izšla tudi v slovenskem prevodu pri kateri od slovenskih založb in bi bila tako dostopna širšemu krogu zgodovinarjev, zlasti pa širši javnosti, ki jo ta tematika zanima.

Damjan Hančič